

ЗГАДУЮЧИ ЛЕВА САМОЙЛОВИЧА КЛЕЙНА

7 листопада 2019 року не стало фундатора теоретичної археології, корифея російської науки, вченого-нонконформіста, професора Лева Самойловича Клейна. Видатний мислитель передрік на початку III тис. християнської ери, що відхід його у засвіти буде передчасним, коли б це не сталося. На жаль, сталося. В розмаїтті думок і висловів з цього приводу увиразнюються два полюси: від безапеляційного визнання геніальності до вироку, що Клейн помилявся в усьому. Сукупно ж вчувається могутнє поле тяжіння до постаті Клейна й магічний вплив його текстів на аудиторію в найширшому сенсі цього слова. Тому пропоную продовжити аналіз феномену Лева Клейна, розпочатий у ювілейній статті [Отрощенко 2017]. Життя – плинне, пізнання – вічне.

Наріжні камені згаданого феномену: сімейне виховання, пітерська вища школа, видатні вчителі, природні задатки, помножені на жагу до пізнання та фантастичну працездатність. При

цьому – жодного фанатизму як ознака внутрішньої інтелігентності. У висліді – усвідомлення своїх громадянських прав і послідовне відстоювання їх. Громадянин Клейн відчув на собі усі вибоїни й навороти совкової та пост-совкової реальностей. Тут йому поспівчував навіть останній президент РФ. Показовою є іронічна реакція на таке співчуття від самого Л.С.: «Вам будет любопытно, что среди юбилейных поздравлений есть поздравление от В.В. Путина, отмечает «тяжелые испытания», «силу духа и несгибаемую волю» – прямо как прочел Вашу статью» (лист від 27 липня 2017 р.).

Попри всі випробування долі Л.С. ніколи не сповзав до пристосуванства, жорстко відкидаючи всі закиди опонентів з цього приводу. Серед вервечки його претензій владі, увиразнюється вимога до держави припинити вторгнення в інтимне життя громадян, коли воно не становить загрози для оточуючих. Вона є абсолютно коректною й такою, що відкриває перспективу його країні після століття блукань манівцями.

Тема України та Донбасу була постійно присутня в полі зору Л.С. Як науковця його передовсім цікавили процеси, що відбуваються в українській археології ХХІ-го століття. Звідси й листування між Л.С. та автором, що почалось з другої половини нульових років і тривало до липня 2019 р. з наростаючою інтенсивністю. Рівнобіжно донецький дослідник кочовиків Середньовіччя та видавець О. Євглевський запропонував Л.С. видати рукописи семи монографій на базі Донецького національного університету. Цей проект виявився цілком продуктивним і перервався з окупацією частини Донбасу східним сусідом 2014-го року.

В процесі його реалізації Л.С. запропонував мені написати передмову до другого (донецького) видання «Перевернутого мира» [Клейн 2010]. Погоджений текст було написано державною мовою, але видавець переклав його російською, з лише йому одному відомих міркувань. Мовою оригіналу набрано лише заключну фразу передмови: «Читаймо, панове!» [Клейн 2010, с. 10]. Це до того, яку мову утискали на Донбасі, а понад те в Криму, за В. Януковича. У листуванні з Л.С. автор наголошував, що операцію «Русская весна» проведено в регіонах країни, де українізацію, як державну політику, було свідомо зведено нанівець. Принаймні впродовж останніх 28-ми років жодних утисків російська мова в Україні не зазнавала. Державна ж політика в галузі освіти, на жаль, не була послідовною й повсякдень саботувалась на різних рівнях.

До цієї тиради змушує розлоге інтерв'ю О. Євглевського «Донецкий археолог о Льве Клейне: Гранки его книг вычитывал во время обстрела аэропорта», дане журналісту А. Чаленку на сайті «Украина. Ру» [Донецкий археолог ... 2019]. Цікавим є зізнання донецького археолога щодо дискусій на політичні теми з Клейном: *«Были и ожесточенные споры на политические темы от которых я со временем всячески старался уильнуть. Это было, пожалуй, единственное направление в наших отношениях, где я категорически не соглашался с ним, и, как я думаю, он проиграл эту дискуссию»*. Цікава логіка: ухилитись від гострих дискусій за життя, а потім анонсувати громадськості свою перемогу в них по смерті опонента. Як науковець, громадянин і дисидент Л.С. усе свідоме життя протистояв тій злочинній системі, яка організувала окупацію окремих регіонів Донецької та Луганської областей України, встановивши там режим терору. Що це саме так, засвідчує згадка Євглевського про гостру політичну дискусію з іншим археологом у зоні окупації, прізвище якого переможний полеміст не називає, ймовірно з остраху, що на інакодумця чекатиме підвал. Л.С. писав мені про політичні дискусії з донецьким видавцем, плекаючи наївну надію, що в останнього починають відкриватись очі на ситуацію на Сході України. Схоже, що повіки О.Є. лишаться склеплеными.

Нагадав про наше листування й автор інтерв'ю: «Майдану [Л. Клейн] сочувствовал, но Донецку и Крыму тоже – если люди хотят говорить по-русски, пусть говорят». Журналістові чомусь здалося, що «націоналіст» В. Отрощенко не був утішений такою позицією корифея російської археології. Навпаки, я цілком утішений співчуттям Майдану з боку Л.С., а як демократ не маю заперечень щодо спілкування наших співгромадян російською, звичайно ж у межах мовного законодавства. Суголосність наших з Л.С. поглядів мимоволі підтвердив О. Євглевський: «Я в целом знаком с сутью этой переписки и вообще с их позицией по этому вопросу». Показово, що видавець обережно ухилився від озвучення нашої позиції по суті й тут. А Л.С. 2015 року увійшов до складу редакційної колегії «Донецького археологічного збірника», що видається нині Донецьким національним університетом імені Василя Стуса у Вінниці. Своїми словами й діями Л.С. поставив під сумнів розхожу нині думку, що російський демократ закінчується там, де починається українське питання. Наукові звитяги Л.С. були б неможливими без його чіткої й послідовної громадянської позиції, яка чомусь так дошкуляла видавцю.

У згаданій ювілейній статті оцінено внесок Л.С. в українську археологію до 2017 року. Відтоді, попри надпозаважний вік і гроно практично невиліковних хвороб, дослідник продовжував публікувати все нові й нові монографії, кількість яких уже перевищила за сорок, активно тримати руку на пульсі наукового та політичного життя РФ. Не забував він при цьому й своїх українських кореспондентів. Щемливою стала, зокрема, його дієва участь у посмертній публікації монографії Сергія Кончі (1968-2016) «Індоевропейці: пізнання доісторії» [Конча 2017]. До неї Л.С. написав передмову «Неоконченная симфония», де надав блискучу оцінку новому слову в індоевропеїстиці, залишеному нам Кончею. Закономірно, що цю книгу упорядники видання присвятили 90-річчю від дня народження видатного археолога-теоретика, корифея індоевропеїстики Л.С. Клейна. А він вже включився в перемовини щодо перекладу цього нового слова англійською та російською мовами.

Останнім включенням у наукове життя нашої держави стала заочна участь Л.С. у конференції «Рік Трої в Україні», організованої 30 травня 2018 р. в Києві за участі посольства Туреччини в Україні. Доповідь Л.С. Клейна «Сім міст Троя» в українському перекладі було зачитано на симпозиумі й видано в його матеріалах [Клейн 2018].

Можна припустити, узагальнюючи феномен Клейна та оцінюючі неозору творчу спадщину, що його надзавданням стало долучення імперської Росії до кола країн цивілізованого Заходу. Інструментом досягнення цієї мети стали статті, а потім і монографії, написані зрозумілими по той бік залізної завіси мовами. Стаття «A Panorama of Theoretical Archaeology» [Klein 1977] увійшла як ніж у масло до свідомості західних колег. Брюс Тріггер з Канади відгукнувся на «Панораму теоретичної археології» дописом з красномовним заголовком «Тепер вже не з іншої планети / No longer from another planet» [Trigger 1978]. Світ побачив фундатора й визнав лідера теоретичної археології, а переляканий на смерть уряд батьківщини запроторив вільнодумця до буцегарні за вигадливою кримінальною статтею. Шанс на зближення планет було втрачено, як нині бачимо, надовго. А це ж єдиний шлях для відродження РФ. Л.С. не дочекався цієї очікуваної ним події, хоча й робив задля її втілення в життя все, що міг.

Світла пам'ять подвижнику науки.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

Донецкий археолог о Л'ве Клейне: Гранки его книг вычитывал во время обстрела аэропорта: интервью, 11.11.2019. – URL: <https://ukraina.ru/interview/20191111/1025625815.html>

Клейн Л.С. Перевернутый мир. – Донецк: ДонНУ, 2010. – 406 с.

Клейн Л.С. Сім міст Троя // Археологія. – 2018. – № 4. – С. 11-20.

Конча С. Індоевропейці: пізнання доісторії. – Київ, 2017. – 414 с.

Отрощенко В.В. Феномен російської археології (до 90-річчя Лева Самойловича Клейна) // Археологія. – 2017. – № 2. – С. 118-124.

Klein L.S. A Panorama of Theoretical Archaeology // Current Anthropology. – 1977. – Vol. 18. – № 1. – P. 1-42.

Trigger B. No longer from another planet // Antiquity. – 1978. – Vol. LII. – № 206. – P. 193-198.

REFERENCES

Doneckij arheolog o L've Klejne: Granki ego knig vychityval vo vremya obstrela aeroporta: interv'yu, 11.11.2019. – URL: <https://ukraina.ru/interview/20191111/1025625815.html>

Klejn L.S. Perevyornutyj mir. – Doneck: DonNU, 2010. – 406 s.

Klein L.S. Sim mist Troia // Arkheolohiia. – 2018. – № 4. – S. 11-20.

Koncha S. Indoievropeitsi: piznannia doistorii. – Kyiv, 2017. – 414 s.

Otroshchenko V.V. Fenomen rosiiskoi arkheolohii (do 90-richchia Leva Samoilovycha Kleina) // Arkheolohiia. – 2017. – № 2. – S. 118-124.

Klein L.S. A Panorama of Theoretical Archaeology // Current Anthropology. – 1977. – Vol. 18. – № 1. – P. 1-42.

Trigger B. No longer from another planet // Antiquity. – 1978. – Vol. LII. – № 206. – P. 193-198.

В. Отрощенко